

AD BİLİMİ YAZILARI: 9 AD BİLİMİ OYUNLARI

'Oyun' kavramı sizlere pek çok 'şey'i hatırlatacaktır. Bana göre çoğumuza 'futbol'u akla getirecektir. Çocuklarımız, 'evin dışına çıkmanın adı' diye cevap verebilirler. *Karagöz* adlı kitabı olan ben ise 'gölge oyunu'nu 'orta oyunu'nu hatırlayacağım. Oyun kavramı etrafında gelişen olumsuz çağrışımlar varsa da biz onlara yüz vermek (!) niyetinde değiliz.

Ad bilimi konusunda 'oyun' neler olabilir, nasıl olabilir? Pek üzerinde durulmayan bu konuyu, biraz da gülümsemenizi sağlamak için ele alıyoruz. Bunlar; eşya ile, yer ile, insan ile ilgili oyunlar olacaktır. Biraz soru, biraz düşünce, elbette biraz da tarih, coğrafya ve edebiyat bilgisi bir araya gelince ortaya güzel sonuçlar çıkacaktır.

Çocukluğumuzda pek yaygındı, hemen soruverirdik. Efendim, cevabı 'İstanbul' olan o bilmeceyi lütfen hatırlayınız. Hani; 'İs', 'tan', 'bul' seslerinin birer olaya bağlanarak sorulaştırıldığı oyunu bugüne kadar işitmedinizse çocukluğunuzu yaşamamışsınız demektir.

İstanbul'dan sonra başka bir ilimi-

Prof. Dr.
Saim SAKAOĞLU

ze geçelim. İsterseniz bu ilimizin adını, ilk iki büyük ilimizin adıyla birleştirelim. İşte sorumuz: .....de iki tane, İstanbul'da bir tane, Ankara'da hiç yok! Tatlı tatlı düşününüz, elinize kalem kağıdı alınız ve İstanbul ve Ankara adlarını yazınız. İlkinde bir tane olup da ikincisinde hiç olmayan nedir/ hangi

harftir/harflerdir? İ, S, T, B, U ve L harfleri Ankara'da yok! O zaman siz, bu altı harften birinden iki tanesine yer verecek ve bu büyük şehirlerimizle aşık atacak bir ilimizi düşüneceksiniz; yoksa ortaya şaşırtmacalı bir durum çıkar. Bitlis çıkar, Burdur çıkar, Siirt çıkar, Samsun çıkar, ama bunlardan hangisi İstanbul ve Ankarayla hatırlanabilir? O hâlde siz 9 Eylül 1922 ile Ege'nin incisini ip ucu olarak kabul ederek cevabınızı bulabilirsiniz.

Birkaç yıl önce kaybettiğimiz Eski Türk Edebiyatı uzmanı, değerli meslektaşımıza babası, bir yerleri hatırlatmışın diye *Tunca* (Kortantamer) adını koymuş. Acaba Tunca arkadaşımız aynı yolla düşünerek çocuklarına hangi adları koymuş olabilir? Coğrafya bilginizin ırmaklarla ilgili kısmını

devreye sokmanın zamanı gelmedi mi?

Necip Hablemitoğlu'nu şahsen tanıdım. Dergisinin de (*Birlik*) tamamına sahip olanlardım. Onunla son defa Konya'da, şimdi bir dersane olan, Karatay Medresesi'nin karşısındaki otelde görüşmüştük. Ziyaretine gitmiştim, babasının da orada olduğunu hatırlıyorum. O ölümden (öldürülmesinden diyemiyorum, kalemin varmıyor!) birkaç gün sonra, 21 Aralık 2002 Cumartesi günü Ankara'da Karşıyaka Mezarlığında toprağa verildi. Babası ona 'Necip' adını vermişti. Ya o çocuklarına hangi adları uygun görmüştü? Herhâlde, Hector, Benhur, Apollon adlarını vereceğini düşünmüyorsunuz! O zaman şimdi de tarih bilginize başvurunuz. Hani, batı dünyasında da çok iyi bilinen bir kale vardır ya, (Hotin, Estergon, vb. değil) Türklerle birlikte anılır ve denilir ki, '....'da bir Türk gibi' Hatırladınız değil mi? Ya kardeşinin adı? Avrupa'daki en başarılı savunmalarımızdan birinin adı! Plevne, Viyana filan değil. Komutanının galiba biraz tiryakiliği varmış!

Dede Korkut'umuzu hepimiz biliriz, anlattıklarıyla Türklüğün tarihini destanlaştırmıştır. *Bamsı Beyrek*'i, *Selcen Hatun*'u, *Tepegöz*'ü, *Kan Turalı*'yı unutmak mümkün mü? Kanunî Sultan Süleyman da şehzadelerinden birine Korkut adını vermişti. Dedesi Fatih'in küçük oğlu Cem Sultan da şehzadesine Oğuz adını koymuştu.

Şimdi iki şıklı bir soruya geliyoruz. Boğdurularak öldürülen Korkut'un adını taşıyan ilçemizin adı nedir ve hangi ilimize bağlıdır?

Dede Korkut Kitabı'ndaki kişi adlarının pek azı günümüzde de kullanılmaktadır. Bunların başında *Selcen* gelir ki benim 1969 doğumlu büyük kızımın adı da *Selcen*'dir. Ad, bazen Selcan, Salcan şekillerinde de veriliyor. Ayrıca Dumrul da, pek az

da olsa konuluyor. (Hatta, ünlü Dede Korkut uzmanımız, merhum hocamız Prof. Dr. M. Fahrettin Kırzioğlu'nun üç oğlunun en küçüğünün adı da Dede Korkut idi.) Peki, bu koca destan kitabının kahramanların hangisinin adı, yine pek az da olsa, ad bilimine konu oluyor? Ad sahibi, edebiyat öğretmeni bir hanımefendinin torunudur. Evet, biliyorum, biraz ip ucuna ihtiyacınız var; ama ip ucu kolay verilmiyor ki!.. Adın sonuna bir -k sesi getirilirse, iki kelimedenden oluşan bir deyimiz ortaya çıkar. İkinci kelime mi? *Çevirmek*. Eh artık bulunuz, biz söylemeyelim.

Sepetçioğlu havasıyla tanıdığımız ilimizi hatırlıyor musunuz? İsterseniz, merhum (Dr.) Mehmet Önder ağabeyimizi hatırlayarak ip ucunu vereyim. Onun yer adlarımızı hikâye ve efsaneleriyle anlatan birkaç kitabı var. Bulacağınız ilimizin adı, efsanenin kahramanlarının birinin ağzından çıkan üç kelimelelik bir cümlenin bozulmasından oluşuyor. Hani 'Burada dur'dan *Burdur* adı ortaya çıkmış derler ya... İşte öyle bir şey. İsterseniz öbür örnekleri biraz yakınımızdan seçelim. 'Eli Eğri'den *Ereğli*, Anamı as/ asından *Anamas* (Dağları) adlarının türetilmesi gibi bir şey. Acaba bu ilimizin adı 'neydi?', hatırlayabildiniz mi?

İl adlarımızdan kaç kişi adı olarak kullanılıyor acaba? Adı, Konya, Zonguldak, Kars, Muğla, Mardin olan tanıdığımız var mı? Yok ama adı *Aydın* olan yüzlerce insanımız var. Küçük damadımızın adı da *Aydın*... *Aydın* Menderes'i merhum *Aydın* Güven Gürkan'ı, 50 yıl öncesinin 100 metre rekortmenimiz *Aydın* Onur'u, siyasetbilimci merhum adı *Aydın* Yalçın'ı, İstanbul Festivallerinin unutulmaz adı *Aydın* Gün'ü, dünyanın ilk bilim tarihi doktoru *Aydın* Sayılı hocamızı, medya patronu Kelkit/Gümüşhaneli *Aydın* Doğan'ı, tarihçimiz Prof. Dr. *Aydın* Taneri'yi Türk gençlerine okuma imkânı sağlayan Türk Petrol Vakfı

Başkanı *Aydın* Bolak, nüktedan, yazar ve bekri *Aydın* Boysan'ı, galiba Karamürselli olacaktı, Kırkıpınar başpehlivanı *Aydın*'i, yazar *Aydın* Karasüleymanoğlu'nu, merhum meslektaşım halkbilim araştırmacısı *Aydın* Oy'u, Kerküklü araştırmacı *Aydın* Beyatlı'yı, Azerbaycan Türk'ü, dostum bilgin *Aydın* Mirsalıhoğlu'yu, hafif müzik sanatçısı *Aydın* Tansel'i ve daha nicelerini hatırlayınız. Konya'nın başöğretmen ve yazarlarından Sıraç *Aydın* Taşbaş'ı, göbek adı *Aydın* olan dayızadem Mehmet Köseoğlu'nu ve daha tanınmamış nice Aydın'ı hatırlayabiliriz.

Neyse, listeyi uzatmayalım, Doğan Holding'in iki büyük gazetesinden birinde, 10 Mayıs 2003 tarihinde bir haberde geçen adı nasıl tahmin edebilirsiniz acaba? Hani, 'Samson Dalilâdan hareketle *Samsun* olabilir mi?' diye düşünebilirsiniz. Acaba yeni illerimizden *İğdir* olabilir mi? Sakın ha, içinde Osman adı geçiyor diye *Osmaniye* ilimizi aklınıza getirmeyiniz. Vallahi *Sakarya* adı da kişi adı olarak yakışıyor. *Mersin* de, ad olarak kulağa hoş geliyor. Bir teklif daha... Hani son yıllarda en çok konulan erkek *Arda* var ya, gelin onun üzerinde biraz düşünelim. *Oğuzhan*, *İstemihan*, *Bilgehan* olur da *Ardahan* olmaz mı? Neyse sizleri yormayalım. Bu ilimizin üç ilçesini sayıverelim, gerisini sizler getiriverin: Kınık, Kiraz, Beydağ!

Çaybaşı'ndaki kapı karşı komşumuza *Edirneliğil* derlerdi; oradan mı gelmişlerdi acaba? Onlardan iki kapı önceki komşumuzun soyadı *Şener* idi ama onlara da *Erzincanlılar* derlerdi. *Galatalılar* vardı, *Saracıklılar* (Saraycık) vardı, *Ambarlılar* vardı, kısacası bazı komşularımız soyadlarına yansıda da (*Edirne*, *Ambarlı*), yansımada da (*Erzincan*, *Galata*, *Saraycık*) yer adlarıyla anılıyorlardı.

Büyükünce öğrendik ki Konya tarihinin belgelerini yayımlayan büyüğümüzün soyadı *Konyalı* (İbrahim

Hakkı) imiş. Ancak bazı soyadların sonunda -lı, -li, -lu, -lü ekleri olmadan da il, ilçe, belde ve köy adlarından oluşuyordu. Merhum İzmir belediye Başkanı Ahmet *Priştina*, Şarkıcı Sibel *Hotin* vb. soyadları Balkanlar ve ötesinin özlemiyle alınmış soyadlarıdır. Ya; *Hindistan*, *Seylan*, *Kostarika*, vb. ülke adlarını soyadı olarak almak da neyin nesi oluyor?

Soyadları Konya, Tokat, Ankara, vb. illerimizin adları olanları yanında Konyalı, Tokatlı, Ankaralı olanlar da vardır. *Özsarikamış*'ın eşi veya onun büyükleri Sarıkamışlı idi. "Öz'ü nereden geliyor?" diye sorarsanız, "Herhâlde o soyadı alınmıştı da ayırt edilsin diye bu aile "öz" oluverdi." diye cevaplandıracağız (*Hürriyet*, 20 Ağustos 2000).

Söyleyiniz bakalım *Faralya* neresi? Öyle ya, 19. dönem İzmir milletvekili ve Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Ersin Bey merhum herhâlde *Faralya* adlı bir yerlendendi! Bakınız, *Hedili* ailesi bu konuda titizlik göstermiş. Kurmay Albay Mehmet Ali Hedili, Elazığ'ın Aydınlar köyünden imiş. *Hedi* mi, o da *Aydınlar*'ın eski adı imiş.

30-40 yıl önceki bir partimizin genel başkanının soyadı *Timisi* idi. Bizim merhum Prof. Dr. Muhan Bali'nin, 'Feti Ağabey' diye sevgi ve saygı gösterdiği Fethi *Gemuhluoğlu* nerelidir, dersiniz. Acaba *Gemuh* nereye bağlıdır ve yeni adı nedir? Araştırma işini sizlere bırakıyoruz. Acaba *Gemuh* başka bir ad olmasın?

Acaba, cenaze namazı *Düzce*'de kılınıp *Akçakoca*'ya defnedilen Fatma Hanım'ın (*Hürriyet*, 3 Nisan 2007) soyadı ne olabilir? Sandığınız gibi Fatma Hanım'ın soyadı bu iki yer adıyla ilgili değildir. Ya? Efendim, soyadı olan ilimiz küçük bir yerleşme birimidir.

Denize kıyısı vardır. (Demek ki Mersin, Antalya, Samsun, Trabzon filan değil.) Eskiden adında ibadetha-

ne ile ilgili bir kelime varmış da biz Müslümanların hoşuna gitmediği için değiştirmişiz. Hani, *Tekirdağ*'ın adı *Tekfirdağ* imiş de biz değiştirmişiz ya, işte öyle bir şey. Ama en önemlisi ip ucu, bu ilimizin adında önemli sayımızın geçmesidir, ama öyle bin, milyon gibi büyük sayılardan filan değil, kırk yılda bir kullanılan sayılardan!..

Kaç yaşında idim, hatırlamıyorum; piyasayı soğuk Amerikan fıkraları, bilmeceleri ele geçirmişti. Buz gibi şeylerdi. Bunların benzerleri ülkemizde de üretilmeye başlanmıştı. İşte onlardan biri: Hangi tatlının içinde 'kum' vardır? İşiniz yoksa düşününüz. Tatlı dediğiniz genelde şekerle yapılır, kumun ne işi ola ki? Acaba Ali Muhittin Hacı Bekir'in kum ocağı filan var mıydı?

İsterseniz benzer bir soruyu biz soruverelim: Hangi hayvanların konuşmaları son derece kabadır? Yani 'Ulan'lı, 'mulan'lı konuşurlar? (Oldu mu acaba?)

Şair, 'iki yoktan ne çıkar?' diyesiymiş. Acaba, hesap kitap işlerinde iki eksiden (-) bir artı (+) çıkar mı? Elli yıl öncesinde, İstanbul Salacak'ta, kayığına aldığı anne ile çocuklarını öldürüp denize atan adamın adı ve soyadı neydi, hatırlıyor musunuz? Zahmet etmeyiniz, ben hatırlatayım. *Kandemir Sipahipala!* Bu adam katil olmasın da ne olsun Allah aşkına! Şimdi, diyeceksiniz ki, 'Adı ve soyadı mesela, *Melek Temizyürek*', '*Halıs İyikalpli*' olanların ellerinden, dillerinden hiç kötülük sâdır olmamış mıdır? (Şu 'sâdır olmak buraya iyi uydu ama yakışmadı; arkadaşlardan genç olanların şikâyet edeceklerini sanıyorum.) Mesela soyadı *Beyazyürek* olan Minir Bey nasıl birisi idi? (13 Ocak 2007) Maden mühendisi Recep Bey vefat edeli 15 yıl olmuş (*Hürriyet*, 14 Ağustos 1993). Soyadı neydi, biliyor musunuz? Hemen söyleyeyim: *Yılankırkan!* Şu soyadların sahipleri acaba

sonradan, değişikliğe gitmiş olabilirler mi? *Zehir* (1 Aralık 2002), *Zaloğlu* (18 Temmuz 2008), *Öç* (9 Haziran 2007), *Yıkıcı* (7 Eylül 2006), *Haraççı* (24 Aralık 2003), *Küstü* (16 Temmuz 2007), vb. Ya şunlara ne diyebiliriz? Hakan *Aslantosun* (26 Aralık 2003), Rahmi *İlkbahar* (26 Temmuz 2006), Engin *Mülayimsi* (20 Aralık 2003), Suavi *Usluca* (28 Mayıs 2008). (Kaynak, *Hürriyet* gazetesidir.)

Gelelim sorumuza... Şunlar bir telefon rehberinden seçilmiş ad ve soyadı ikilileri: Şehriye Pilav, Sakin Zeytin, Çetin Ceviz, Güçlü Kuvvetli, Cömert Varlık, Halim Harap, vb. Peki vatandaşlarımızın *Kibar* ise soyadı ne olabilir veya sizce ne olmalıdır?

Ben de cevap arasaydım bulamazdım. Elbette ip ucunu vereceğiz; ama biraz sinema bilgisine, tv. tarihine gerek duyacaksınız. Baş oyuncunun adı, her iki yerde de Anthony Quinn'dir. (Doğru mu yazdım acaba?) Film, bizde tek kelimelik bir ad ile gösterildi, çünkü özgün adında 'Yunan' kelimesi geçiyordu: .... *the Greek*. tv'nin siyah-beyaz olduğu dönemde oynanan dizinin adı ise *Şehir ve İnsan* idi. Haydi bakalım, bizim Kibar'ın soyadını bulunuz.

Oyun Bitti diye bir yerli filmimiz vardı, biz de oyunumuzu bitiriyoruz. Bakalım ad ve soyadı konusunda neler biliyoruz? Artık bu saatten sonra haberlerde, reklamlarda, tabelalarda benzer ad ve soyadları ararsınız. Hele hele ad listelerinde, özellikle KEY (Konut Edindirme Yardımı?) listesinde ne ilgi çekici ad ve soyadı bulacaksınız.

Ah, az daha unuttuyorduk, cevap bekleyen bazı oyunlarımızı hatırlayıverdik. İşte onlar: İzmir, Tuna-Arda-Meriç, Uyvar-Kaniye, Dirse(k), Kastamonu (Kastin neydi Moni?), İzmir, Kırklareli, Lo-kum, Arslan-Kaplan-Sırtlan-Yılan, Zorba.

Sizler de arayıp bulabilirsiniz...

OSMANLI DEVLETİ'NİN YAZIŞMALARINDA BERAT

Derya KARAKAYA

Osmanlı Devleti kuruluş yıllarından sonra giriştiği hızlı fetih hareketleri sonucu geniş bir coğrafyaya yayılmış, devlet sınırlarının yanında merkez teşkilatında da önemli ilerlemeler kaydetmiştir. Dışarıda güçlü bir devlet olmanın içerde güçlü bir yapıya sahip olunmakla mümkün olacağını bilen Osmanlı Devleti, sistemli bir yönetim kadrosu oluşturmuş, bu kadro içinde her görevli vazifesini layığıyla yerine getirmiştir. Gerek merkezde gerekse taşrada padişah adına vazifelerde bulunanlar, merkezden aldıkları emirleri yerine getirmekteydiler. Bu görevlerin bildirilmesi ise çeşitli yollarla yapılmakta idi. Padişahın emri üzerine yapılacak işlerin bildirilmesinde kullanılan yazışma türlerinden en önemlilerin bir beratlarıdır.

Aşağıda beratların menşesine değinilip, çeşitleri ve özellikleri hakkında bilgi verilecektir.

BERAT TERİMİNİN MENŞEİ VE KULLANIM ALANLARI

Berat kelimesi Arapça olup “yazılı kâğıt ve mektup” anlamına gelmekte, “rütbe, nişan ve imtiyaz verildiğini bildiren ferman” olarak tanımlanmaktadır⁽¹⁾. Osmanlı devlet teşkilatında ise “bazı vazife, hizmet ve memuriyetlere tayin edilenlere, bir

gelirden tahsis, bir şeyin kullanma hakkı, bir imtiyaz veya muafiyet verildiğini gösteren ve padişahın tuğrasını taşıyan belge” olarak ifade edilmektedir⁽²⁾.

Yazışmalarda berat teriminin yanı sıra aynı anlama gelen başka kelimeler de kullanılmıştır. İsmail H. Uzunçarşılı, Osmanlı vesikalarında berata, “biti, berat-ı şerif, nişan, nişan-ı şerif, hüküm ve misâl” de denildiğini ve bazen aynı vesikanın bir yerinde nişan diğer yerinde berat tabirinin kullanıldığını ifade etmektedir⁽³⁾. Tayip Gökbilgin, Uzunçarşılı’nın belirttiği kelimeleri vermesinin yanı sıra berat terimi için “hüküm, hat ve ferman” terimlerin de kullanıldığını belirtmiştir⁽⁴⁾. Necdet Gök ise, berat kelimesinin İbranice “berit” kelimesinin Arapçalaşmış şekli olmasının kuvvetle ihtimal dahilinde olduğunu, Arapça ve İbranice’nin aynı dil ailesine mensup olduğu için birbirine benzer kelimelerin her iki dilde de yer almış ve kullanılmış olmasının mümkün olduğunu belirtmiştir. Berit kelimesinin Tevrat’ta yer aldığını Hz. Nuh ve İbrahim’e berit verildiğini ve bunun karşılığında onlardan bazı şeyler yapmalarının is-

(1) Ferit DEVELLIOĞLU, *Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lügat* (24. Baskı), Ankara 2007, s. 85.

(2) Mübahat S. KÜTÜKOĞLU, “Berat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, V., İstanbul 1992, s. 472.

(3) İsmail H. UZUNÇARŞILI, “Berat”, *İslam Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, II., İstanbul 1961, s. 523.

(4) Tayip GÖKBİLGİN, *Osmanlı Paleografya ve Diplomatik İlmî*, (2. Baskı), İstanbul 1992, s. 85.

tendiğini, aynı zamanda kendine berit verilenlere “*Beritoğulları*” denildiğini, Osmanlı Devleti’nde ise benzer olarak berat sahiplerinin genel adının “*ehl-i berat veya ashab-ı berevat*” olarak tanımlandığını söyleyerek bu benzerliklerin berat kelimesinin beritten gelmiş olabileceğini kanıtlar nitelikte olduğunu ifade etmiştir ⁽⁵⁾.

Osmanlı Devleti beratı, Türk – İslam devletlerinde almış ve kullanmıştır. Zira İlhanlılar merkez teşkilatında “*Uluğ Bitikçi*” olarak adlandırılan görevliler bulundurur, ferman, berat ve resmi yazışmaları bu görevlilere yaptırırlardı. İlhanlılarda görülen stil ve metot, beratlarda kullanılan elkab, başlangıç, te’kid ve bitiş protokolü tamamıyla Osmanlılarda mevcuttur. Büyük Selçuklular ve Anadolu Selçuklularında da “*nişancı veya pervançe – pervane*” denilen görevliler aynı işi yapıyordu. Karakoyunlu ve Akkoyunlu divanlarında ise aynı isimle berat ve ferman yazmak için görevliler bulunuyordu.

Osmanlı klasik dönem vesikalasında, sultan adına hazırlanan berat, padişaha ait anlamında “*Berat-ı Hümayun*” olarak kullanılmıştır. Necdet Gök berat teriminin Osmanlı tarihinde ilk defa Aşıkpaşa-zade ‘de yer almasına rağmen XV. yüzyıldan itibaren Osmanlı diplomatikasına yerleştiğini belirtmiştir. Adli, idari ve hukuki alanda pek çok değişikliğin olduğu Tanzimat Dönemi’nde berat ile görevlendirme, oldukça azalmış ve zamanla Evkaf Nezaretini ilgilendiren konularla sınırlandırılmıştır. Üstün hizmet gösteren kişilere verilen beratlar ise “*imtiyaz*

nişanı” şeklinde adlandırılmıştır. Fakat bu dönemde tüccar, elçi, konsoloslukta görev yapan tercümanlar ve metropolitler gibi bazı görevliler için berat tevcihine devam edilmekle birlikte küçük rütbeli veya rütbesiz şahıslar için berat yerine “*rüusla görevlendirme*” yoluna gidilmiştir ⁽⁶⁾. Bu dönemde “*beratlı, müsaadeli, el – beratlı*” tabiri “*salahiyet sahibi olma*” manası taşımaktadır ⁽⁷⁾. Bu tabir XVII. yüzyılda itibaren devletteki konsolos, tercüman ve yardımcıları ile gayrimüslim reayadan olup kendilerine berat tevcih olunmuş kişiler için kullanılmıştır.

Beratlar, tuğrası ulunan padişahın dönemi için geçerlilik arz etmekteydi. Yeni padişah tahta geçtiğinde mevcut beratın geçerliliğini koruyabilmesi için “*tecdid*” olduğunu belirten yenisi verilirdi. Bir bölgede “*tahrir*” yapıldığında beratlar yenilenir, beratın kaybı halinde de “*zayı*” denildiğine işaret edilerek yenisi verilirdi. Berat sahibinin ölümü veya sahip olduğu şeyden feragat etmesi hallerinde ise münhal olan görev ehil olan bir başkasına tevcih edilirdi. Bir önceki şahsa verilen berat geri geldiğinde ise “*derkenar*” olarak defter kayıtlarına işlenirdi ⁽⁸⁾.

Beratlarda, beratın hangi sebeple verildiği belirtilirdi. Verilen hizmetin, gösterilen vazifenin yeri, adı, maaşı yada geliri, berat verilen kimisinin adı, kişiden ne istenildiği, berat alan kişinin yetki derecesi açıklanırdı ⁽⁹⁾.

Berat kısa veya uzun olan fakat bütün belgelerde bulunan Allah’a hamd, bazen de Hz. Peygamber ve

(5) Necdet GÖK, “Osmanlı Diplomatasında Berat Formu ve Berat Anlamında Kullanılan Diğer Terimler”, *Türkler*, IX., Ankara 2002, s. 869.

(6) GÖK, *aynı eser*, s. 866.

(7) Mübahat KÜTÜKOĞLU, *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*, İstanbul 1998, s. 124.

(8) KÜTÜKOĞLU, *aynı madde*, s. 472.

(9) GÖKBİLGİN, *aynı eser*, s. 85.

dört halifenin adlarının anılıp, şefaatlerinin istendiği dua rüknü olan

“*Hüve'llahü alîşân, azizü'l-almi'l – ferdil- ganiyyi'l- muğni'l – mu'in, ni'me'l – Mevlâ ve ni'men – nasiri'l – mu'in*” ile başlar ve altında padişahın tuğrası bulunurdu ⁽¹⁰⁾. Beratlarda en çok kullanılan başlangıç ise “*Nişan-ı şerif-i âlişân-ı sâmî – mekân sultânî ve tuğra-yı garrâ-yı cihan-sitân-ı bâkanî hükümü oldur ki*” şeklindedir ve belgenin berat olduğu bu kısımdan kolayca anlaşılabilir ⁽¹¹⁾. Beratların unvan kısmı “*çün avâtıf-ı aliye-i şahânem*” şeklinde başlar ve berat verilen şahısların bağlı bulunduğu grubu yüceltecek bir ifade kullanılır, şahsın mevkiine göre değişiklik gösterirdi ⁽¹²⁾. Önemli olanlarda tuğranın sağ, sol veya üstünde “*mücibince amel oluna*” veya benzeri bir ibare bulunur ki bu beratları “*unvanına hatt-ı hümayun keşide edilmiş berat*” denirdi.

Beratı oluşturan başlangıç ve unvan kısımlarının dışında bir diğer unsur da “*nakil – iblag*” kısmıdır. Burada beratın düzenleniş sebebi, kimin arzıyla, ne münasebetle verildiği “*işbu nafi'-i tevki'-iş'-san-ı bâkanî*” şeklinde devam eden ifade ile belirtilmekteydi ⁽¹³⁾. Dirlik tevcihinde, tımar veya zeameti olan kimsenin eşkali, vasıfları bu kısımda, orta boylu, ela gözlü vb şekilde belirtilmekte idi. Beratta verilen vazife, imtiyaz ve muafiyetin ne şekilde yerine getirileceği “*emir – hüküm*” kısmında söylenir, “*te'kid*” kısmında da “*şöyle bileler alâmet-i şerife i'timad kılalar*” ibaresiyle hatırlatma yapıldıktan sonra Arapça olarak tarih yazılır ve beratın yazıldığı yer “*be-makam-ı Kostantiniyye*” gibi ifade-

lerle belirtilmektedir ⁽¹⁴⁾.

Beratların cinslerine göre verildikleri kalemler de farklılık göstermektedir. Yazılan beratların büyük kısmını maliye kaleminden verilenler oluştururken aynı zamanda Divan-ı Hümayun kaleminden hazırlanan ve kazaskerler tarafında verilen askeri beratlar da vardır. Beratların cinslerine göre hangi kalemle yazıldığı belli idi.

Beratlar cinslerinin yanında şekil özellikleri bakımından da farklılık göstermekte idi. Bunlardan ilki olan menşur, sadrazam, vezir, beylerbeyi gibi yüksek rütbeli şahıslara verilir, yazılarının altın yazılması ve unvandan sonra övücü ifadelerin bulunması onu diğer beratlardan ayırmaktadır. İkincisi olan mülkname, şahitlerin kayıtlı olması özelliğiyle; üçüncüsü olan tımar beratı ise berat sahibinin eşkalini tarif etmesi özelliğiyle farklılık arz eder ⁽¹⁵⁾. Bunların dışında, senelik geliri 6000 akçeyi geçmeyen tımarları dirlik olarak veren beylerbeylerin “*beylerbeyi beratı*” olarak tanımlanan beratı var idi ⁽¹⁶⁾. Berat her kime verilirse verilsin karşılığında “*berat resmi*” denilen vergi alınır ⁽¹⁷⁾.

Beratların verilmesi bazı şartları gerektirmekte idi. Ferman gibi beratların da verilmesi için bir vazifelinin arzı veya istek sahibinin arzuhaline ihtiyaç vardır. Eğer bir vazifelinin arzı varsa, arz sahibinin hüviyeti tespit edildikten sonra tevcihi istenilen vazifelinin bir başkasının tasarrufunda olup olmadığı ile ilgili kayıtlar kontrol edilir, verilmesine engel olmadığı anlaşılınca bürokratik işlemler tamamlanır ve sadrazamın

(10) KÜTÜKOĞLU, aynı eser, s. 125.

(11) KÜTÜKOĞLU, aynı eser, s. 126.

(12) KÜTÜKOĞLU, aynı eser, s. 128.

(13) KÜTÜKOĞLU, aynı eser, s. 129.

(14) GÖKBİLGİN, aynı eser, s. 87.

(15) KÜTÜKOĞLU, aynı eser, s. 137 – 138.

(16) GÖKBİLGİN, aynı eser, s. 87.

(17) UZUNÇARŞILI, aynı madde, s. 523.

son kararını bildiren buyruldu konurdu. Beratların arkasına kâtiplerin adı, kalemin adı yazılır, divan beratlarına beylikçi tarafından “*sahb*” konulduktan sonra reisülküttapça, maliye beratları ise defterdarca imzalanırdı. Nişancı tarafında tuğrası çekilen berat, derecesine göre “*kubur*” denilen silindir şeklindeki kutular içinde veya kuburlar atlas keselere konularak kâğıt eminine yolanırdı. Hazırlanan berat, sahibi İstanbul’da ise elden verilir, taşra da ise ya gönderilir veyahut da adam gönderip alması istenirdi⁽¹⁸⁾.

Beratların kâğıt cinsi ve ebatlarıyla yazılarının cinsleri verilen şahsın mevkiine ve beratın önemine göre farklılık göstermekteydi. Sadrazam, vezirler, Mekke şerifleri, Kırım hanları ve ailesi, Enderun mensupları vb. kimselere verilen beratlar “*âbâdi*” kâğıda; kale neferleri, emekliler vb. beratları ise İstanbul kâğıdına yazılırdı. Yüksek mevkilere verilen beratlarda değişik renklerdeki mürekkepler yanında altın da kullanılmaktaydı. Devletin son dönemlerinde berat hazırlama işini kolaylaştırmak için matbu berat metinleri hazırlanmış ve sadece gerekli yerleri doldurularak sahiplerine verilir olmuştur.

SONUÇ

Osmanlı devlet teşkilatında bazı vazife, hizmet ve memuriyetlere tayin edilenlere vazifesini yapmak yetkisini tevdi etmek üzere padişahın tuğrası ile birlikte verilen izin anlamında kullanılan berat, XV. yüzyıldan itibaren devlet diplomasisinde yer almaya başlamıştır. Osmanlı Devleti’nde berat için farklı zamanlarda biti, ferman, hüküm,

misal vb. isimler de kullanılmıştır. Divan, Maliye kalemleriyle kazas-kerler tarafından hazırlanan beratlar, şekillerine, cinslerine, kime yazıldığına, ne içerdiğine göre farklı özellikler taşımaktadır. Sadece tuğrasını taşıdığı padişah döneminde geçerli olan beratlar, padişah değişikliği, berat tasarruf eden şahsın ölümü, feragat etmesi veya azli zamanında, zaman zaman yapılan tahrirlerde ve eski beratın kaybı hallerinde yenilenirdi. Herhangi bir konuda berat çıkması içinde bir kimsenin arzı veya berat sahibinin arzuhalı gerekli görülürdü. O zaman arzlar incelenir ve gerekli görüldüğü takdirde berat çıkartılırdı.

Tanzimat’tan sonra beratların anlam ve kapsamında birtakım değişiklikler yapılmış, dar bir alanda, özellikle de vakıflar vs. dini görevlerle ilgili izin ve imtiyazlar için kullanılır olmuştur. Devletin son dönemlerinde ise berat hazırlama işini basitleştirmek için matbu beratlar hazırlanmış, sadece gerekli yerler doldurularak sahiplerine verilir olmuştur.

KAYNAKÇA

DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lûgat* (24. Baskı), Ankara 2007.

GÖK, Necdet, “Osmanlı Diplomatikasında Berât Formu ve Berât Anlamında Kullanılan Diğer Terimler”, *Türkler*, IX., Ankara 2002, s. 865 – 874.

GÖKBİLGİN, Tayip, *Osmanlı Paleografya ve Diplomatik İlmî*, (2. Baskı), İstanbul 1992.

KÜTÜKOĞLU, Mübahat S., *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*, İstanbul 1998.

(18)¹⁸ KÜTÜKOĞLU, *Osmanlı*, s. 140.

rat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, V., İstanbul 1992, s. 472 – 473.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, “Berat”, *İslâm Ansiklopedisi*, M.E.B., II., İstanbul 1961, s. 53 – 524.

BERAT ÖRNEĞİ:

Sûret:

Nişân-ı şerif-i ‘âlîşân hükm-i oldur ki

Konya’da vakı’ Sâhib Ata Darü’l – hadîsi vakfî medresesinin yevmî otuz akçe vazîfe ile müderris olan evlâd-ı meşâyihden Mehmed fevt olub yeri hâli kalmağla mahlûlünden sulbî oğlu işbu râfi’-i tevki’-i refî’-i şîşân-ı hâkânî kıdvetü’l- ulemâ’l- mûhakkikîn Mevlânâ ‘İsa zîyde ‘ilmuhûye tevcih olunub yerine berât-ı şerif-i ‘âlîşânım virilmek ricâsına kıdvetü’n- nüvvâbi’l- müteşerr’în Konya nâ’ibi Mevlânâ Abdürrahim ziyde ‘ilmuhû ‘arz ve a’lemü’l- ulemâ’l – mütebahhırîn ebzalü’l- füzelâi’l- müteverri’în bi’l- fi’il Şeyhü’l – İslâm Mevlânâ Abdul-

lah edâma’llâhü- Te’âlâ fezâilehü işaret itmekle mücebince tevcih olunmak fermânım olmağın hakkında mezîd-i înâyet-i pâdişâhânem zuhûra getürüb nâib-i merkûmun ‘arzı ve Mevlânâ- yı müşârün- ileyhîni işâreti ve bin yüz kırk bir senesi Ramazan-ı Şerîfinin onuncu günü târihiyle müverrah virilen rû’ûs- ı hümayûnum mücebince bu berât-ı hümayûn-ı ‘izzetmakrûn-ı virdim ve buyurdum ki mezbûr ‘İsa veledes zide ‘ilmuhû varub medrese-i mezbûrede metevfâ-yı merkûm yerine müderris olub adâ-yı hıdmet eyledikten sonra vech-i meşrûh üzere ta’yın olunan yevmî otuz akçe vazîfesin evkâf-ı mezbûre mahsûlünden metevellisi olanlar yedinden alub mutasarrıf olanlar albâbda taraf-ı âhardan ferd dahl ve ta’arruz kılmayalar şöyle bileler ‘âlâmet-i şerife i’timâd kılalar tahriren fi’l- yevmî’l- ‘âşir mîn- şehri Ramazân sene ihdâ ve erbe’in ve mi’e ve elf

Be- makâm-ı Kostantiniyye el-mahrûse vesale Fî 22 Ramazân sene 1141

آن سر رون عادی حکمی اولدر که
قونیه واقع صاحب عیظا دار الطریقی و قنی مدرسہ سنک بومی او توز اقمه و تلیفہ ایلم مدرس اولان
اولاد مشائخون محمد رفعت اولوب بری خالی قالمقله مجلولندک صلے او علیہ اشیر رانق تو قیغ رفیع انان
قدرة العلماء المحققین مولانا عیسیٰ زید علمہ یہ توجیہ اولوب بیریند برات شرین عالی شام سور ملک
رحمته قدوة الزوایا المشیرین قونیه نایب مولانا عبدالرحیم زید علمہ عرض واعلم العیام المتبحرین افضل
الفضلاء المتورعین بالفعل شیخ الاسلام مولانا عبداللہ اوام اللہ نق فضائله بشارت اتملک مودتینجه
توجیہ اولنما فرما یخ اولغین صفتک مزید عنایت پادشاها یم ظہورہ کتور صائب نایب مرتومک
عرض و مولانا مشایخک بشارت و بیک یوز قرق بر سنه سے رمضان شریفک اوننج کونیه
تاریخک مورخ و بریلان رؤس هما یونم موجبجه بو برات هما یوک عزتقون و بریدم اوبور دمک
مزبور عیسیٰ زید علمه وارخوب مدرسہ خبر بورده متوقفای مرتوم بیریند مدرسین اولوب
اواخی خدمت ایلمکد تفکرم و بر شروع اوزک تعیین اولناب بومی او توز اقمه و تلیفہ سن او قاف
مزبور و حصولندک متولیه اولنلر بوندک الوی متصرف اولناب بک طرفی اؤزدک فرد دخل
و تعرض قلمیه لر شوقیه بلر لعلامت شریفه اعتماد قلا لر حراره الیوم العاش من شهر رمضان
سنه اربعه و مائتة و الف و ص ۱۱۱
عصم
صلی علیہ وسلم
۲۲ رمضان

İSLAM TOPLUMU – SİVİL TOPLUM – DEMOKRASİ

ÖZET

Demokrasi ve Sivil toplumun İslam dünyasında varlığı veya gerçekleştirilebileceği konusu ile ilgili çok sayıda araştırmalar ve tartışmalar yapılmış ve farklı fikirler ortaya atılmıştır. Bu fikirlerin bir kısmı İslam'ı referans alan toplumlarda sivil toplumun olamayacağına savunurken bir kısmı da olabileceğini savunmuştur.

Bu yazının amacı bu tartışmalara taraf olmak değil İslam toplumları – demokrasi – sivil toplum ilişkisini karşıt fikirleri vererek objektif bir açıdan değerlendirmektir. Makaleyi şu başlıklar altında toplamak mümkündür:

- 1.Sivil Toplum Nedir?
  - 2.İslam Toplumun Sivil Toplumla Bağdaşırılığı Sorunu
  - 3.Liberalizm:İslam'ın İlimli Söylemi
  - 4.İslam toplumu ve sivil toplum arasındaki ilişkiyi vakıflar ve oluşumlar bağlamında değerlendirme
- Demokrasi, Sivil Toplum, İslam, Liberal İslam, Vakıf

SİVİL TOPLUM

“Sivil Toplum” 18.yy.da Batı Avrupa’da toplum halinde yaşamının nasıl mümkün olduğunu anlamaya yönelik analitik bir araç olarak ortaya çıkan kavramdır. Bununla birlikte sivil toplum kavramı, çeşitli aşamalardan geçerek bugünkü anlamına ulaşmıştır. (Sarıbay, 1998: 90,91) Köken olarak Eski Yunan’a kadar götürülebilen sivil toplum kavramı, burada doğ-

rudan doğruya devlet anlamında anlamında kullanılmıştır. Burada “sivil toplumun üyesi olmak demek, bir yurttaş, yani devletin üyesi olmak ve dolayısıyla da onun yasalarına uygun ve diğer devletin üyesi olmak ve dolayısıyla da onun yasalarına uygun ve diğer yurttaşlara zarar vermeyecek biçimde davranma yükümlülüğü altında olmak” demektir. (Aktay, 2003:51)

Sivil toplum bugünkü anlamına gelene kadar birkaç aşamadan geçmiştir. İlk aşama bir devletin üyesi olmakla özdeşleşen anlamından kurtulmasıdır. İkinci aşama sivil toplum içindeki bağımsız toplulukların kendilerini devlete karşı savunmalarının meşruiyet kazanmasına tekabül eder. Üçüncü aşama sivil toplumun içerdiği özgürlüğün, toplumsal çatışmaların kaynağı, devlet müdahalesinden bu çatışmaları önleyici faktör sayıldığı bir anlayışı yansıtır. Son aşama ise, üçüncü aşamaya tepki olarak, devletin müdahalesinin sivil toplumun soluğunu keseceğinden korkulmaya başladığı noktayı ifade eder.

Buradan yola çıkarak gerek devlet müdahalesinin hangi durumlarda toplumun soluğunu kesmiş sayılacağını, gerek rijit bir devlet karşıtlığının sivil toplumun adeta olmazsa olmaz koşulu şeklindeki algılanmasını anlamak için, sivil toplum kavramına yüklenen ortamı belirlemeye ihtiyaç vardır. (Sarıbay, 1998:90)

Sivil toplum, gönüllü, kendi kendini oluşturan, kendi desteklerine sahip, devletten özerk, özel alan ile devlet arasında aracı niteliğinde örgütlü

bir sosyal yapılanmadır. White, sivil toplumdan devlet ile aile arasında, devletten ayrı ve devletle ilişkide özerkliğe sahip bir birlik alanı olarak söz eder.

Bu alan, yasal düzen veya ortak kurallar dizisi gibi özgürlüklerin ve özerkliklerin güvencesi olan kurum-sallaşmış bir temele oturur. Bu hem devlet iktidarını sınırlayıcı, hem de o iktidarı hukuka dayandığı sürece meşrulaştırıcı bir gücü bağrında taşır. Dolayısıyla sivil toplum devletten özerk olmayı içerir ama, ondan yabancılaşmayı zorunlu kılmaz. Bir başka deyişle, sivil toplum devlet iktidarına karşı dikkatli ama saygılıdır. (Sarıbay, 1998: 90)

Bu özelliğiyle sivil toplum devlette bir başa sahiptir, fakat resmî iktidarını ele geçirmeye yönelmez. Bunu, hem farklılığı ve çoğulluğu, hem de nîspiliği barındırdığı için yapar. Yani sivil toplumda hiçbir grup, topluluk veya şahsın çıkarlarının tümünü temsil etme arayışı olmaz. (Sarıbay,1998:90-91)

Sivil toplumun temeli ussallık kavramıdır, en sonunda göreceliliğin ve düzenliliğin devlet-toplum ilişkilerini belirlediğinin anlaşıldığı bir toplumsal yapıya yol açan şeyin kabulüdür. Bir devlet sınırsız eylemliliğe, özgür örgütlenmeye ve çeşitli siyasi görüşlere izin verirse, bu o devletin her alanda kendine güvendiğini gösterir. Devletin böyle bir görüntü vermesi, devletin meşruiyetinin tehlikede olmadığını ve halkın desteğini aldığını gösterir. Monark tarafından yönetilen toplumlarda özgür toplumsal hareketlere izin verilmez. Hesap verme meselesini içselleştirmemiş, devleti hukuksal bir eşit olarak değil, toplumdan üstün bir kurum olarak gören siyasi vatandaşlığın hakim olduğu devlet yapısında özerk toplumsal hareketlere yer yoktur. (Sarıoğhalam,1998:74-75)Bu bağlamda demokrasinin var olabilmesi için güçlü ve etkin bir sivil toplumun olması gerekir.

Sivil toplumun her şeyden önce ahlaki bir varlıktır. Hegel'den bu yana sivil toplumun öne çıkarılan bu yönü, günümüz politik düşüncesinde ihmal edilmektedir. Beraber yaşama formu olarak sivil toplum, birbirine karşı duyarlı ve sorumlu olan; fakat efendi aramayan ve efendi olmak istemeyen, yani tahakküm ilişkilerine hevesiz insanlardan oluşmalıdır. Böyle bir sivil toplum ancak araçsal değil amaçsal bir doğaya sahip olabilir. Dolayısıyla farklılıkları koyan ama onların imtiyazlı bir hale gelmelerine izin vermeyen bütünlük yani societos formunu kazanmaya yönelir.(Sarıbay, 2003: 15)

Bir toplumda sivil toplumun ortaya çıkabilmesi o toplumu oluşturan bireylerin sahip olduğu özelliklere bağlıdır. Halka sahip olduğu yüksek eğitim ve gelir seviyesi, iyi organize olabilme yeteneği gibi faktörler sayesinde devletin baskıcı uygulamaları karşısında kendisini koruyabilecek bir güce sahip olacaktır. Bu güç sayesinde devletin politikalarını tartışabilecek, siyasi, sosyal ve ekonomik alanda çözümler üretebilecek, bu alanlarda istikrarın sağlanması ile demokratik gerekler yerine getirilmiş olacaktır. (Ars-lanel, 2006:124)

Sivil toplum, tam anlamıyla fonksiyonlarını yerine getirebildiği bir ortamda kamusal denetimi sağlar. Demokrasi, kültürün yerleşmesinde ve sürdürülmesinde sivil toplum önemli rol oynar. Demokratikleşme açısından sivil toplum hakların ve özgürlüklerin elde edildiği ve yaygınlaştığı bir süreç olarak değerlendirilebilir. Demokratikleşme sürecinde temel amaç toplumdaki farklı çıkarları temsil eden çoğulcu bir sivil toplum yaratmaktır. Çoğulculuğun desteklenmesi aynı zamanda demokrasinin de güçlenmesi anlamına gelir. Devlet ve toplum arasındaki uzaklığın demokratikleşme vasıtasıyla korkması sağlanırken devletin toplumu bir tehdit ve korku unsuru olarak görmesinin, toplumunda devleti bir baskı aracı olarak görmesi

engellenmiş olacaktır.
(Arslanel,2006:124)

İslam Toplularının Sivil Toplumla Bağdaşırılığı Sorunu

Son yıllarda İslam toplumu, sivil toplum ve demokrasi arasındaki ilişkiyi konu alan pek çok araştırma yapılmıştır. Yapılan araştırmalar İslamiyet ile sivil toplum arasındaki ilişkiye dair bir görüş birliği ortaya koymamıştır. Öne sürülen görüşlerin bir kısmı, İslam toplumlarında sivil toplumun asla olamayacağını, hatta sivil toplum ile İslamiyetin birbirlerine rakip olduğunu ileri sürerken, diğer bir kısmı ise sivil toplumun İslam'ın özünde var olduğunu ifade etmişlerdir. İslam toplumlarında sivil toplumun olmadığını söyleyenler, sivil toplumun Batı kökenli demokratik bir kavram olduğunu, Batılı olmayan uygarlıkların bu kavramı kendilerine uyarlamaya çalışmalarının boşuna bir gayret olduğunu söylemektedirler. "Dinlerin dinci ve Batı karşıtı köktenci akımlar yaratacak ölçüde siyasallaştığı çağımızda demokrasi ve sivil toplum Batı'dan ithal edilmiş çözümler sayılmakta ve bu nedenle mahkûm edilmektedir." (Tibi: 1998, 32) Sivil toplumu İslam'ın temelinde var olduğunu savunanlar ise İslam'ın halka dayalı, barış temelli bir din olduğunu ifade etmişlerdir. Yani İslam'ın öngördüğü siyasal düzende devlet halkın hukukunu korumakla yükümlüdür. Bu açıdan değerlendirildiğinde İslam toplumu, ideal bir sivil toplumdur denilebilir (Arslanel; 2006: 121)

Güçlü bir sivil toplumun varlığı istikrarlı bir demokrasinin kurulabilmesi ve yaşayabilmesi için gereklidir. Buradan hareketle İslam toplumlarında demokratikleşme çabalarının başarıya ulaşması için temel şart güçlü bir sivil toplumun varlığıdır. Eğer İslam açık fikirlilikle yorumlanacak olursa İslam'ın demokrasiyi reddetmediği, İslam'la demokrasinin bağdaştığı görülecektir. Ne var ki, İslam toplumlarında güçsüz sivil toplum ve yetersiz

kurumlaşma nedeniyle İslam'ın özünde olan demokrasi gelişme gösterememiştir.

İslam dini tevhid ilkesi üzerine temellenmiş olmasından dolayı insan ve toplum hayatının tümünü kapsamaktadır. Batıda din ile siyasal alanın birbirinden ayrışmasını mümkün kılan düalizmin, İslam toplumlarında varlığından söz edilemez. İslam'ın vazettiği birlik ilkesi uyarınca, İslam toplumlarında tekçi bir kültür kodu geliştirilmiş bulunuyor. İslamiyet'te iktidar ilahi kelim ile hukukun birleşmesinden meydana gelmektedir. Allah yetkisini ve otoritesini hiç kimseye devretmiş değildir. Dünya O'nun vahyi üzerine düzenlenmiştir. O halde aracıya ve ara güçlere de gerek yoktur. İslam'ın tekçi yaklaşımı, yani ümmet olgusu hem dini ve siyasi hem de askeri birliği oluşturur. Burada fertlerin eylemlerinin kısımlara ayrılmasına ve farklılaşmasını gerektiren, özel hayat, kamusal hayat şeklinde bir ayırım yoktur. İslam'da siyasal sistemden ayrı olarak meydana gelen ve uzmanlaşmış din adamları grubunun veya örgütlenmiş kurumsal bir bütün oluşturan bir kilisenin olmaması buna örnek gösterilebilir.(Vergin, 1998: 57-58)

İslam'daki tevhid ilkesi bireyi sadece uhrevi hayata hazırlamakla kalmaz, onun dünya işlerini de düzenler. Bireyin mensubu olduğu toplum da Allah tarafından buyrulmuş bir düzenleme olduğuna göre Müslüman'ın şeriat dışında bir toplum düzenlemesini kabul etmesi ve uygulaması düşünülemez. Müslüman için hedef, kurduğu kurumların şeraite uygun olmasıdır. Bu tarz bir yönetim biçiminde müminin görevi itaattir. Ulu'l emre itaat Kur'an'da da emredilmiş "Allah'a peygambere ve içinizden emir sahibi olanlara itaat ediniz" denmiştir.(4/59) İslam'da, dünya Allah'ın egemenliği altındadır ve bu egemenliğin en güzel örneğini 622-632 yılları arasında ideal bir şehir olarak kurulan Medine oluşturmaktadır. Burada dünyevi iktidar

ile insanların diğer faaliyetleri arasında hiçbir meşru ayrışım yoktur. Peygamberin şeriatı başvurulması gereken “anayasayı” teşkil etmektedir. Her şey Allah’ın emrine uyacaktır. (Vergin,1998-60)

Bu tekçi dünyada din dışı siyasal faaliyete yer yok mu ya da esas görev ulu’l emre itaat etmek ve susmak mı? Eğer bu tespitler dizisi gerçeği yansıtmış olsaydı günümüzde sergilenen çeşitliliğe tanık olarak, İslam toplumlarında değişim olmazdı. İslam’da dünyevi konularda bağımsız değerlendirmenin oluşu Hz. Peygamber zamanında vardı. Yemen’in bir kısmı yönetmekle görevlendirilen bir sahabeye Hz. Peygamber, Kuran’da çözümünü açıkça belirtilmeyen her konuda şahsi kanaate göre, bağımsız bir biçimde karar vermesini söylemiştir. Bu “içtihat” fikriydi ve böylelikle İslam’a yerleşmişti. Siyaset ve hukuk alanlarında özgür ve bağımsız düşünceyle şahsi kanaati manasına gelen içtihat özgür düşünce ilkesine karşı gelişen reaksiyonun galip gelmesiyle bu “içtihat kapısı” kapandı.

Bundan dolayı demokrasinin temelini oluşturan sivil toplumu, İslam toplumlarının gerçekleştiremeyeceği ortaya çıkmış ve bu görüş zamanla hakim görüş olarak kabul edilmiştir. (Vergin,1998:61-62)

Liberaler, İslamiyet’in sivil toplumu barındırabileceğini savunmaktadırlar. İslam dünyasındaki ekonomik gelişmeler aynı zamanda devletlerin siyasal ve sosyal yapılarında da değişimler meydana getirmiştir. Bu değişimler Liberalizmin tarafları için bazı olumsuz sonuçları doğurmuştur. Liberaler olumsuz sonuçları, bertaraf etmenin yolunun sivil toplumun kurumlarının devleti sınırlaması ve “primadiol bir fenomen olarak” dinin sivil toplum dışında tutulması olduğunu söylemişlerdir. Bu görüşü destekleyenlerden Sadettin İbrahim, bireylerin primadiol yapılardan kendilerini uzaklaştırırken, çıkarları doğrultusunda, sivil toplum çerçevesinde kendilerini ifade etmeleri gerektiğini söylemiştir. S.İbrahim’e göre sivil toplum gönüllü, sosyal, devlet dışı primordial olmayan kurumların bir toplamıdır. Bireyler kamusal hayata bu kurumlar vesilesiyle katılır. Bu kurumlar devlet ile toplum arasında aracı olarak iş görürler. Buna karşılık primordial örgütler, kabile ve akrabalık formasyonlarıdır. Toplum öncesi formasyonlar olduklarından, kurumlar da bunlar arasında sayılır,diyerek sivil toplumun dinin dışında tutulması gerektiğini vurgulamıştır. (Arslanel, 2006:122)

• Devam edecek

Aczimin Giryesi

Aç gözlülük...

O kadar aç gözlü ki dünya söbü olsa yutacak,
Mal-mülk için tutmasan kendini ateşe atacak.
Her şeyin fani olduğunu anlamıyor bir türlü,
Korkarım bu hirs onu sonunda mezara itecek.

Ahmet Serpi

M. Necati Elgin'e Gönderilen MEVLEVİ MEKTUPLARI -13

HALİL CAN'IN MEKTUPLARI -4

6:

Bismihi
es-Selâmü Aleyküm
an-Beldetü't-Tayyibe⁽¹⁾

26/ Eylül/ 1958

Merhaba Ya Cân-ı Men⁽²⁾;

المخابرة نصف المواصله⁽³⁾. Yâhû

nice zamandır bu fakiri mahrum eyledin. Hiç de mi göreceğin gelmedi. Velâdet-i Cenâb-ı Peygamberî kandil-i şerîfi mübarek ola, nice sâl emsâl-i leyâliyle⁽⁴⁾ cümleliz şeref-

yâb⁽⁵⁾ ola, demler, safalar ziyade ola, dem-i Hazret-i Mevlâna⁽⁶⁾
من كل الوجوه اولانا⁽⁷⁾ hû diyelim
hû!

Ne âlemdesin, şöyle bir kavuşsak da dertleşsek. Dün Ahmet Avni Beyefendi'nin kabri şeriflerini ziyaret nasip oldu elhamdülillah. Hepinizi orada hatırlamak da kısmet imiş çok şükür. Mesnevî-i Şerîf şerhinin bir an evvel tabı için de niyaz eyledim inşaallah artık zamanı gelmiştir.

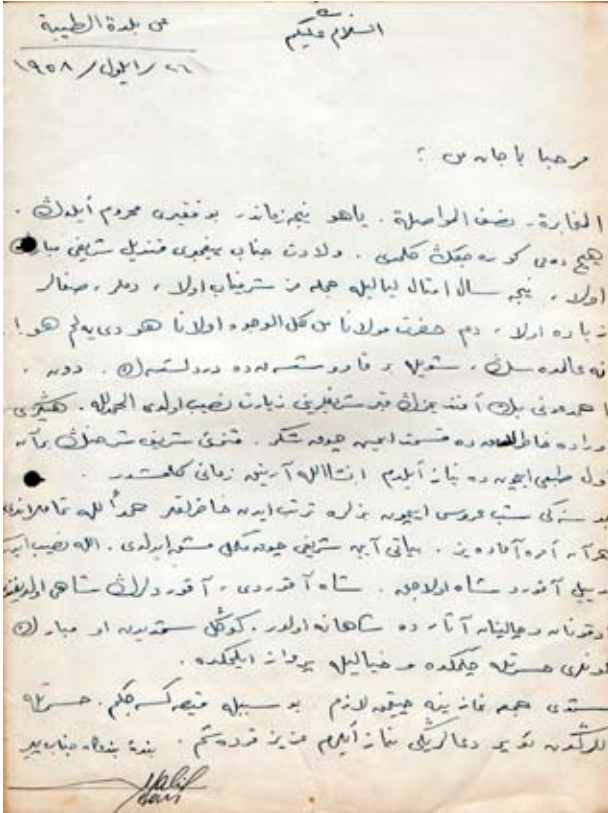
Bu seneki Şeb-i Arûs için bizlere terettüb⁽⁸⁾ eden hazırlıklar hamden lillah tamamlandı. Her an emre amadeyiz. Beyâtî Âyin-i Şerîfi çok mükemmel meşk edildi. Allah nasip ederse bu yıl akort-ı şâh olacak. Şah akordu akortların şahı olduğundan okunan ve çalınan âsâr da şahane olur. Gönül şimdiden o mübarek günleri hasretle çekmekte ve hayaliyle pervâz⁽⁹⁾ eylemekte.

Şimdi cuma namazına çıkmak lazım. Bu sebeple kısa keseceğim. Hasretle ellerinden öper dualarını niyaz eylerim aziz kardeşim.

Bende-i bendeğân-ı Cenâb-ı Pîr

İmza

(Halil Can)

(5) şeref-yâb: Şeref duyan, kazanan.

(6) dem-i Hazret-i Mevlâna: Hazret-i Mevlâna'nın nefesi, soluğu.

(7) Türkçesi: Her sebebi (tarzi, sureti) bizim için önemli olan.

(8) terettüb: Düşme, lazım gelme.

(9) pervâz: Kanat açma, uçma.

7.a:

Bismihi
es-Selâmü Aleyküm

İstanbul

3/ Şubat/ 1959

Muhterem Kardeşim Hazret-i
Necati;

Elhamdülillah, e'ş-şükrülillah
Mirâc-ı şerif kandilini idrak eyledik.
Cümlemiz için cümle ümmet-i Mu-
hammed hakkında mübarek olsun
ve bu leyle-i mübâreke hürmetine
nefsimizin iğvâsından⁽¹⁰⁾ cenâb-ı
Hak cümlemizi siyânet⁽¹¹⁾ buyursun.
Nice leyâl-i mübârekenin tebrikinin
de cenâb-ı Hak bu fakire ihсан eyle-
sin.

Ulunay-Feridun Bey⁽¹²⁾ arasında
cereyan eden kalem mübârezesi⁽¹³⁾,
inşaaallah iyi netice verecektir. Feri-
dun Bey'in tekzibine Refii Cevat Bey
bu defa çok mülayim bir ifade ile ve
fakat çok ciddi esasları ihtiva eden
bir cevap yazacak. Önümüzdeki bir-
kaç gün zarfında intişâr⁽¹⁴⁾ edeceğini
tahmin ettiğim bu yazı karşısında
Feridun Bey'in sükütu tercih edece-
ğini kuvvetle ummaktayım. İnşaa-
lah hiçbir cevap vermeye kalkışmaz.
Bu vadide cereyan eden bir konu-
şma sırasında baktım, Ulunay'ın çok
kuvvetli mesnetleri var. Vesaik⁽¹⁵⁾
müstenit⁽¹⁶⁾ kuvvetli bir kalem mu-
vacehesinde⁽¹⁷⁾ sükût etmek en mu-
vafık⁽¹⁸⁾ bir tarz-ı hareket olur kanaa-
tindeyim. Yalnız Ulunay ilk yazısın-
da Feridun Bey için (Mevlâna'yı

(10) iğvâ: Azdırma, kandırma.

(11) siyânet: Koruma.

(12) Bu Feridun Bey, o zamanlar CHP'nin yayın or-
ganı Ulus gazetesi yazarlarından Feridun Osman
Menteşoğlu olsa gerektir (A. I.).

(13) mübâreze: Kavga, polemik.

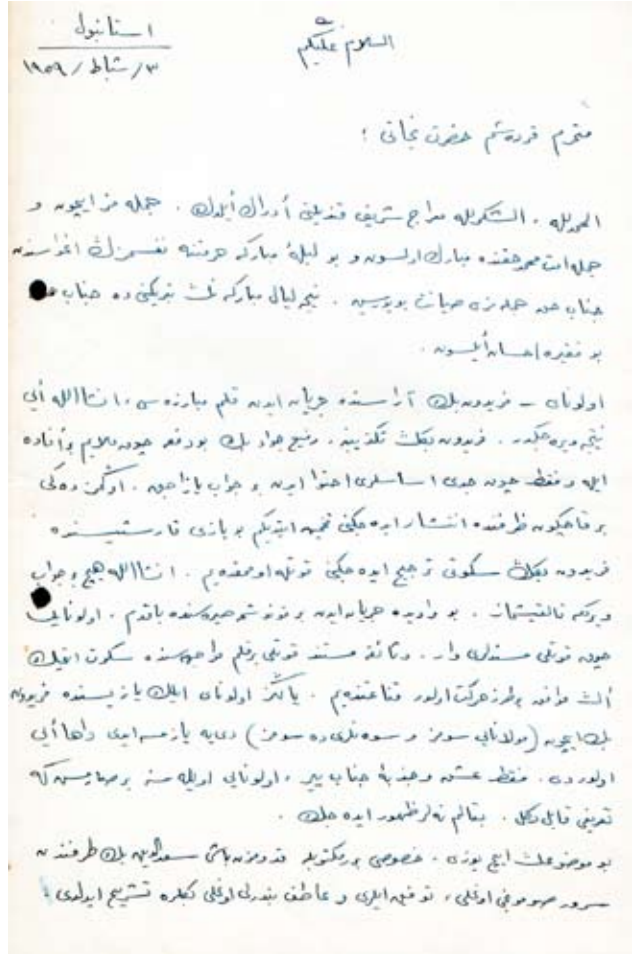
(14) intişâr: Yayımlanma.

(15) vesaik: Vesikalar, belgeler.

(16) müstenit: Dayanan.

(17) muvacehe: Karşı.

(18) muvafık: Uygun.

sevmez ve sevenleri de sevmez) diye
yazmasa idi daha iyi olurdu. Fakat
aşk-ı cezbe-i cenâb-ı Pîr, Ulunay'ı
öylesine bir sarmış ki tarifi kabil de-
ğil. Bakalım neler zuhur edecek.

Bu mevzuun içyüzü, hususi bir
mektupla kudümzen-i baş Sadettin
Bey⁽¹⁹⁾ tarafından Server Somuncu-
oğlu⁽²⁰⁾, Tevfik İleri ve Atıf Benderli-

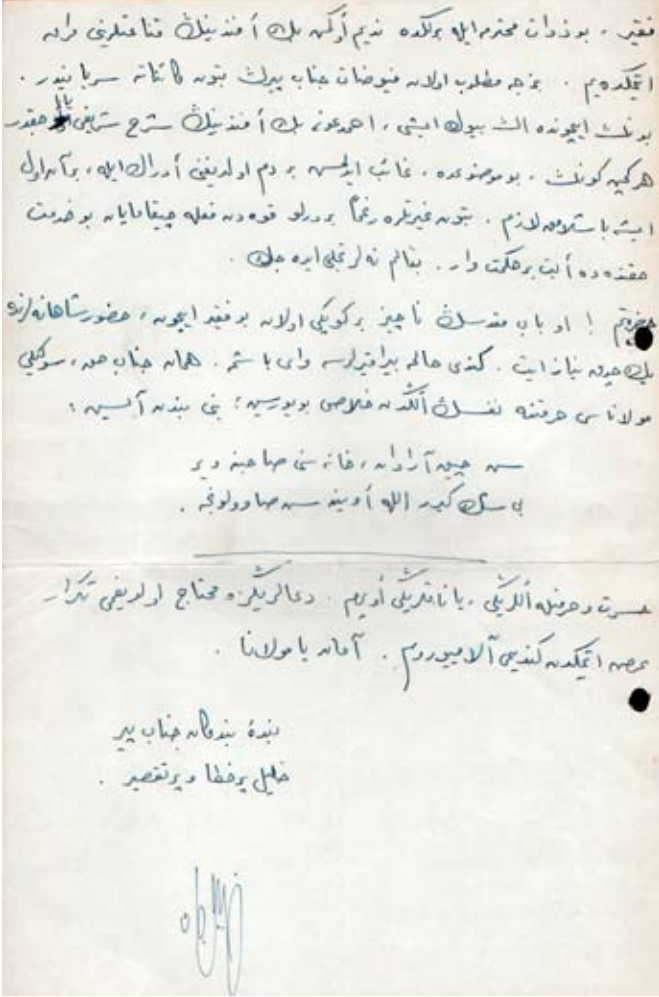
(19) **Sadettin (Heper)**: 1899'da Eyüp'te doğdu. Ha-
lit Efendi ile Zehra Hanım'ın oğludur. Orta öğre-
niminden sonra çeşitli memuriyetlerde bulundu.
1924 yılından tekkelerin kapatılmasına kadar,
Mevlevihanelerde kudüm çaldı. İstanbul Belediye
Konservatuvarı Repertuar Kurulu'nda ve bir ara İst-
anbul Radyosu'nda danışman olarak çalıştı. Her
yıl Konya'da Mevlâna'yı anma törenlerinde Ayin
yönetti. 11 Mayıs 1980 tarihinde öldü. Eyüp Sultan
Mezarlığı'na defnedildi.

(20) **Ali Server Somuncuoğlu** (d. 1912, Üsküp, Ma-
kedonya - ö. 17 Şubat 1959): Türk siyasetçi. İst-
anbul Hukuk Fakültesini bitirdi. Serbest Avukatlık,
IX, X.ve XI. Dönem Sinop Milletvekiliği ile Basın
Yayın ve Turizm Bakanlığı yaptı. Evli ve iki çocuk
babasıydı.

oğlu⁽²¹⁾ beylere teşrih⁽²²⁾ edildi.

7.b:

Fakir, bu zevat-ı muhteremle birlikte Nedim Ökmen Beyefendi'nin⁽²³⁾ kanaatlerini merak

etmekteyim. Bizce matlub⁽²⁴⁾ olan füyûzât-ı cenâb-ı Pîr'in bütün kâinata sır yanıdır. Bunun için de en büyük işi, Ahmet Avni Beyefendi'nin Şerh-i Şerifi yapacaktır. Her geçen günün, bu mevzuda, kaybedilmiş bir dem olduğunu idrak ile, bir an evvel bu işe başlamak lazım. Bütün gayretlere rağmen bir türlü kuvveden file çıkamayan⁽²⁵⁾ bu hizmet hakkında da elbet bir hikmet var. Bakalım neler tecelli edecek.

Hazretim! O bâb-ı mukaddesin⁽²⁶⁾ naçiz bir köpeği olan bu fakir için, huzûr-ı şâhânelerinde pek çok niyaz et. Kendi hâlîme bırakırlarsa vay başıma. Hemen Cenâb-ı Hak, sevgili Mevlâna'sı hürmetine nefsin elinden halâs⁽²⁷⁾ buyursun; beni benden alsın:

*Sen çık aradan, hânesini sahibine ver
Bî-şekk⁽²⁸⁾ girer Allah evine sen savulunca.*

Hasretle ve hürmetle ellerini, yanaklarını öperim. Dualarınıza muhtaç olduğumu tekrar arz etmekten kendimi alamıyorum. Aman ya Mevlâna.

Bende-i bendegân-ı Cenâb-ı Pîr
Halil-i pür-hata ve pür-taksîr⁽²⁹⁾

İmza

(Halil can)

(21) **Mehmet Atif Benderlioğlu** (d. 1910, Akdağmadeni, Yozgat - ö. 27 Nisan 1992, Ankara): Türk siyasetçi. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesini bitirdi. Sümerbank müşavir avukatlığı, serbest avukatlık, Ankara Belediye Başkanlığı, X. Dönem Ankara, XI. Dönem Yozgat Milletvekiliği ile Milli Eğitim Bakanlığı yaptı. 27 Mayıs Darbesi'nden sonra Yassıada'da 10 yıl hapse mahkûm edildi. 1964 yılında aften faydalandı. Sonra Cumhuriyet Senatosu Ankara Üyeliği (12 Ekim 1975 - 12 Eylül 1980) yaptı. Evli ve iki çocuk babasıydı.

(22) **teşrih**: Ayırntısıyla açıklama.

(23) **Nedim Ökmen** (d. 1908, Kars - ö. 2 Şubat, 1967): Türk siyasetçi. Mülkiye Okulunu bitirdi. Maliye Baş Müfettişliği, IX, X. Dönem Kahramanmaraş, XI. Dönem Gaziantep Milletvekiliği ile Tarım, Ziraat ve Maliye Bakanlıkları yaptı.

(24) **matlub**: Talep edilme, istenme.

(25) **kuvveden file çıkamama**: Tasarlanan/düşünülen şeyin gerçekleşmemesi.

(26) **bâb-ı mukaddes**: Kutsal kapı, Mevlâna Dergâhı.

(27) **halâs**: Kurtarma.

(28) **bî-şekk**: Şeksiz, şüphesiz.

(29) Günümüz Türkçesiyle: "Hata ve kusur dolu Halil, Hazret-i Mevlâna'ya bağlanmış hizmetçilerden bir hizmetçidir."